

ORTAÇAĞ'DA TÜRK HÜKÜMDARLARI TARAFINDAN BATILILARA AHİDNAMELERLE VERİLEN İMTİYAZLARA GENEL BİR BAKIŞ *

Doç. Dr. MELEK DELİLBAŞI

Anadolu Selçuklu Devleti Hükümdarları tarafından ilk defa XIII. yüzyılda Hıristiyan Devletlere ahidnâmeler verilmeye başlanmıştır.

Ahidnâmeler (kapitülasyonlar), bugünkü antlaşmalardan farklı olarak, yabancılara imtiyaz tanıyan belgelerdir. Ahidnâmeler, diğer Müslüman Devletlerde olduğu gibi Türkler tarafından da Fıkıh'a göre düzenlenmiştir. İslâm Hukukuna göre, dünyadaki ülkeler ikiye ayrılmaktadır: Birincisi; darü'l-harb yani İslam egemenliğinde olmayan ülkeler. İkincisi; darü'l-islâm, İslâm egemenliği altında bulunan ülkelerdir. Darü'l-harp de bulunan Müslüman olmayanlar "harbî" yani savaş durumunda sayılırlardı. Müslüman olmayanların kanun himayesine alınmaları ve ahidnâme elde etmeleri için "amân" istemeleri gerekiyordu. Âmân dileyerek İslâm ülkesine giren yabancıların canları ve malları hukuken kanun himayesine alınmakta ve kendilerine de "müste'min" adı verilmekteydi. İslâm hükümdarları tarafından ahidnâmeler, tek taraflı ve şahısları adına verilmekte ve sadece saltanatları boyunca geçerli olduğundan, halefleri tarafından da yenilenmeleri gerekmekteydi¹.

Batılı Devletler ile Müslümanlar arasındaki ticaret, özellikle XI. yüzyılın sonunda başlayan Haçlı seferleri nedeniyle gelişmiştir. Eski çağlardan beri önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Anadolu'nun, Türkiye Selçuklu Sultanları tarafından güvenliğinin sağlanmasıyla da, bu ticarete oynamış olduğu rol daha da artmıştır. Anadolu Selçuklu Sultanları Antalya (1207) ve Sinop (1214) gibi önemli limanların fethinden sonra, deniz aşırı ülkelerle ticarî ilişkilerini geliştirmeye ve Hıristiyanlara ahidnâmeler vermeye başlamışlardır. Ahidnâmeler verilmesinde başlıca amaç, uluslararası ticareti teşvik etmek ve siyasal dostluklar sağlamak olmuştur.

* Bu makalenin özeti, X. Türk Tarih Kongresinde (1981, Ankara) bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Ahidnâmelerin karakteri ve içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. H. İnalçık, İmtiyazat, El., Leiden, 1971.

Anadolu Selçuklularının ilk ahidnâmeleri Venediklilere ve Kıbrıs Krallığına vermiş oldukları bilinmektedir². I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Antalya'nın fethinden sonra başlayan bu ticarî ilişkilerden, imtiyaz tanıyan belgelerin en eskisi, I. İzzeddin Keykâvus'dan Kıbrıs Kralı'na gönderilmiş olan mektuptur. "Mütekâbiliyet" ilkesine göre düzenlenen, yani, hükümleri karşılıklı olarak taahhüt altına alınan bu ahidnâme ile Kıbrıs'lı tüccarlara tanınan imtiyazlar şunlardır: Kıbrıs kralının tebaası, Sultan'ın egemenliği altındaki ülkelere serbestçe ve korkusuzca girebilecekler, sadece alışlagelmiş gümrük vergisini ödeyeceklerdir. Burada belirtilmemiş olmakla birlikte diğer ahidnâmelerden öğrendiğimize göre, gümrük vergisi malların değeri üzerinden %2 oranında alınmaktadır ve bu miktar Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar değişmeyecektir³. Tüccarların canları ve malları güvenlik içinde olacak, gemilerinin kazaya uğraması durumunda, içinde bulunanlar, eşyaları ile birlikte Kral'ın tebaası oldukları kanıtlandıktan sonra geri gönderileceklerdir. Tüccarlar, Sultan'ın egemenliği altındaki bir yerde ölürlerse, yine Kral tebaası oldukları tesbit edildiği takdirde eşyalarının geri verileceği taahhüt edilmektedir. Böylece Ortaçağ'da geçerli olan "hasara uğrayan gemilerin kahruntuları ile içinde bulunanların o sahile egemen hükümdara ait olması" kuralının kaldırılmış olduğu anlaşılıyor. Öte yandan Ortaçağ'da Kuzey Afrika Arap emirleri tarafından verilen ahidnâmelere baktığımızda, bu kuralın, onlar tarafından da kaldırıldığı görülmektedir⁴. Bu ahitnâme ile Ortaçağ'da çok yaygın olan korsanlığa karşı da bazı önlemler getirilmiştir: korsan gemilerinin karşı tarafa zarar verdikten sonra yakalanmaları halinde, gemilerin içinde bulunanlarla birlikte, zarara uğrayan tarafa geri gönderilmesi taahhüt edilmektedir. Ortaçağ'da hemen her ahidnâmede korsanlıkla ilgili hükümlerin bulunmasından, alınan önlemlerin başarıya ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

² Sultan İzzeddin Keykâvus ile Kıbrıs Kralı Hugues arasında 1214-1216 yıllarında gönderilmiş olan mektupları önce, Sp. Lampros, *Ἡ Ἑλληνική ὡς Ἐπίσημος γλῶσσα τῶν Σουλτάνων*, NE 5 (1908) 45-52'de yayınlanmış, daha sonra O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara, 1958, s. 139-143'de Türkçe çevirileriyle birlikte değerlendirerek yayınlanmıştır.

³ Fatih Sultan Mehmed gümrük miktarını %2'den %4'e, hükümdarlığının sonunda ise %5'e çıkarmıştır. Bk. H. İnalcık, *İmtiyazat*, EI.

⁴ Kuzey Afrika Arap Emirlerinin Hıristiyanlara verdikleri Ahidnâmeler için Bk. Mas Latrie, *Traité de paix et de commerce et documents divers*, Paris, 1866. İlgili bölümleri Türkçeye çeviren Fatih Yücel'e teşekkür etmeyi borç bilirim.

Kıbrıs Krallığı'nın ve Venediklilerin I. Keyhüsrev zamanında almış oldukları imtiyazları gösteren belgeler henüz ele geçmemiştir. Ancak, Alâaddin Keykubad'ın tahta çıkışından kısa bir süre sonra Venedik ile 8 Mart 1220'de yapmış olduğu antlaşma⁵, Anadolu Selçukluları dönemindeki imtiyazlar hakkında geniş bilgi vermektedir. Bu antlaşmaya göre, Venedik'li tüccarlara Türk topraklarında ticaret serbestisi, kendileri ve malları için güvenceler verilmekte, gemilerine de bir tehlikeye uğradıkları takdirde sığınma hakkı tanınmaktadır. Bu hükümler karışıklık olarak taahhüt altına alınmıştır. Ayrıca, ahidnâmede gümrük vergisi %2 olarak belirlenirken, değerli taş, inci, altın, gümüş ve buğday üzerinden gümrük istenmemekte, serbestce ithali konusunda izin verilmektedir. Genellikle ihracı yasak olan değerli madenlerin, taşların hatta gemi ithalinin vergiden muaf tutulması ile ilgili maddelere, çağdaşı olan Arap emirlerine ait ahidnâmelerde de rastlanmaktadır⁶. Bir başka hükümle de Venediklilere, tek yanlı bir ayrıcalık olarak, Türkiye'de mahkeme kurma hakkı tanınmıştır. Buna göre; Venediklilerden seçilecek mahkeme üyeleri, Türkiye'de ticaret yapan Lâtinler arasında bir anlaşmazlık olursa davaya bakacaklar, ancak hırsızlık ve cinayet davaları Sultan'ın mahkemelerine bırakılacaktır. Ortaçağ'da "Kanunların Kişiselliği" -kişinin her yerde kendi hükümdarının kanununa tâbi olması-sistemi geçerli olduğundan, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı dönemlerinde de Konsolosların, kendi yurttaşlarının davalarını görmeleri doğal sayılmıştı. Burada Venediklilere sağlanan avantaj, konsolosları bulunmayan diğer Lâtinlerin de davalarına bakmalarıydı. Ahidnâmede bulunan, Venedik topraklarında Sultan'ın adamlarından birine zarar verildiği takdirde, bu zararın tazmin edilmesi maddesi Türklere tanınan tek taraflı bir ayrıcalık gibi görünüyorsa da, Anadolu Selçuklu hükümdarlarının, yağma ya da tecavüze uğrayan tüccarların mallarını tazmin ettikleri bilinmektedir⁷.

Anadolu Selçuklu Devletine ait şimdilik başka bir ahidnâme metni bulunmamaktadır.

Beylikler dönemine gelince; Orta Anadolu'da kurulmuş olan Karamanoğulları Beyliğinden İbrahim Bey, Osmanlılara karşı Venedik Cumhuriyeti ile Şubat 1453'de bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre; Venedikli tacirlere vergi ödemededen serbest ticaret yapma, kaza hakkına

⁵ O. Turan, aynı eser, s. 143-146'da antlaşmanın Türkçe çevirisi ile birlikte geniş bir tahlilini yapmıştır.

⁶ Mas Latrie, aynı eser, s. 107. Ayrıca, Selçuklularda para siyaseti için Bk. O. Turan, aynı eser, 129-131.

⁷ O. Turan, aynı eser, s. 126-129.

sahip bir konsolos bulundurma, alışverişlerde kendi ölçülerini kullanma ve bir de Han açma izni verilmiştir⁸.

Kıbrıs Kralı II. Ioannes Lusignan'ın 7 Eylül 1450 tarihinde Alâiye Bey'i Lütfi Bey'e göndermiş olduğu bir mektuptan, her iki ülke tüccarının karşılıklı olarak serbestce ticaret yapabileceklerini, can ve mal güvenlikleri sağlandıktan başka, uğranılacak zararlar için de tazminat verileceğinin garanti edildiğini öğrenmekteyiz⁹.

Batı Anadolu'da kurulmuş olan Menteşe-Oğullarının ticarî ilişkileri daha çok Venedik'e bağlı Girit Dukalığı ile olmuştur¹⁰. Girit aracılığı ile Batı'ya şap, safran, susam, bal, balmumu, üzüm, buğday, kereste, meşe mazısı, arpa, pirinç, halı, at, tutsaklar ihraç edilmekte; Batı'dan ise Anadolu'ya kumaş, amber, sabun, kalay, kurşun ithal edilmekteydi¹¹.

Menteşe-Oğlu Orhan Bey tarafından 1331 yılında Girit Dukası Marino Morisini'ye verilen ahidnâme ile Venedik tebaalı tüccarlara ilk defa imtiyazlar tanınıyor ve bu antlaşmalar, 1337'de İbrahim Bey, 1359'da Musa Bey, 1375'de Ahmet Bey tarafından yenileniyordu. Bu ahidnâmeler üzerinde E. Zachariadou tarafından sürüdülmekte olan çalışmalar tam olarak yayınlandığı zaman bu konudaki bilgilerimiz daha da genişleyecektir¹². Menteşe Bey'i olan İlyas Bey'in, 1403 yılında Girit Dukası ile yapmış olduğu antlaşma¹³, Venediklilere verilen imtiyazlar hakkında ayrıntılı bilgi vermekte olup, Ortaçağ Ticaret tarihi ve hukuku için önemli maddeleri içermektedir. İlyas Bey, bu ahidnâmeyi, devam eden korsanlık hareketleri yüzünden, 1407 ve 1414 yıllarında yenilemiştir.

Menteşe Bey'i tarafından verilen imtiyazlar özetlenecek olursa, Anadolu Selçukluları döneminde tüccarlara sağlanan can ve mal güvenliği ve dokunulmazlığı ile ilgili hükümler aynen tanındıktan başka, Venedik

⁸ Heyd, *Histoire du Commerce du Levant II*, s. 356-357; Ş. Tekindağ, *Karamanlılar*, İA.

⁹ Metin için Bk. Miklosich-Müller, *Acta et Diplomata graeca medii aevi*, Vienne, 1865, C. III, s. 284-285.

¹⁰ Aydın ve Menteşe Beylerinin Venedik ile ticaret ilişkileri için Bk. Thiriet, F., *Les relations entre la Crète et les émirats turcs d'Asie Mineure au XIVe siècle*. (vers 1348-1360). *Actes du XIIe Congrès International des Études Byzantines*, Beograd, 1964, II, s. 213-221; E. Zachariadou, *Sept traités inédits entre Venise et les émirats d'Aydın et de Menteşe (1331-1407)*, Studi Preottomani e Ottomani, Napoli, 1976, s. 229-240.

¹¹ Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Çev. E.Z. Karal, Ankara, 1975, C. I, s. 608.

¹² E. Zachariadou, aynı makale, s. 232-237.

¹³ Antlaşma metni; Martin-Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, *Acta et Diplomata*, II, Venetiis, 1899, s. 293-296'da yayımlanmıştır. Türkçe Çev. B. Güçer, T.T.K. (Basılmamış eser). Ahidnâmeler hakkında daha geniş bilgi için Bk. M. Delilbaşı, *Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnâmeler ve Nâmeler*, (Basılmamış Doçentlik Tezi, 1980).

ülkelerine zarar veren Türk gemilerine yardım edilmeyeceği ve Türk gemilerinin Girit ve Venedik ülkelerine zarar vermeyeceklerine dair 500 florinlik bir depozito yatıracakları kabul edilmiştir. Venedik gemileri Türk sularında zarar görürlerse, Venedikli oldukları kanıtlandıktan sonra, zararları tazmin edilecek, hatta başka bir emir tarafından verilecek olan zararların da tazmin edileceği taahhüt altına alınmıştır. Venedikliler Türk gemilerini (korsan gemileri olmalıdır) esir edecek olurlarsa, gemilerle birlikte içindeki insanlar geri gönderilecek, ganimetler ise Venediklilerin olacaktır.

Diğer bir madde ile, Venedik gemilerinin Türk limanlarından kendi paralarıyla su ve yiyecek sağlamaları kabul edilirken, aynı yardımın yapılabilmesi için, Grek ve Latin gemilerinden Venedik ülkelerine zarar vermeyeceklerine dair teminat istenmektedir. Gümrük resmi ve karadan transit ücreti %2 olarak belirlenirken satılmayan malların geri götürülmesi halinde, gümrük muafiyeti kabul edilmiştir. Bu kural XII. yüzyıldan itibaren diğer İslâm ahidnâmeleri için de geçerli olmuştur¹⁴. Ayrıca, yine kişilere tanınan güvence gereği olarak suçlulara yüklenen bireysel sorumlulukla-bir Hıristiyanın işlediği suçtan dolayı diğerinin ceza görmemesi-İlgili bir hükmün ilk defa, bu ahidnâme ile kabul edildiğini görüyoruz. Borçlular ve kölelerle ilgili hükümlere göre, iki taraftan birinin borçlusu kaçacak olursa, borçlu hakkında adli soruşturma yapılması ve borcunu ödeyinceye kadar ceza evinde tutulması; şayet bir köle kaçmış ise çaldığı eşyalar ile birlikte sahibine geri gönderilmesi ve köleyi saklayanın 12 florin para cezası ödemesi de kabul ediliyordu. Ahidnâmede ayrıca, ithal ve ihraç edilen bir kısım mal ile bunların fiyatları da belirlenmektedir. Ölçek başına buğdaya 2 akçe, arpa ve sebzelere 1 akçe; at için 3 akçe; bir öküz ya da eşeğe 2 akçe; bir kadın ya da erkek tutsağa 10 akçe ödenecekti. Ayrıca, Venedikli tüccarların getirdikleri şarap, sabun, balmumu, deri, şap, için giriş ve çıkışta gümrük resmi ödenmeyecektir. Yalnız şarap için fiçı başına 50 akçe alınacaktır. Bu hükümlerden başka, Venedikli tüccarlara, ilk ahidnâmelerden¹⁵ itibaren depo ve ev inşası için toprak sahibi olma hakkı ile bir konsolos bulundurma ve bir kilise inşa etme müsaadesi yenileniyordu. Diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi yabancılar da kendi dinlerinde ibadet etmekte serbest olacaklar ve Ortaçağ Türkiyesinin en önemli ticaret merkezlerinden biri olan Balat'da, Müslümanlara karşı kendi haklarını koruyacak bir de konsolos bulundurabileceklerdi¹⁶.

¹⁴ Mas Latrie, aynı eser, s. 100-101.

¹⁵ E. Zachariadou, aynı makale, s. 231-232.

¹⁶ Konsolos'un yetkileri için Bk. Mas Latrie, aynı eser, s. 86-89; H. İnalcık, İmtiyazat, E.I.

Ortaçağ'da önemli bir ihracat-ithalat limanı olarak bilinen Ayasuluğ'a (Alto-Luogo) sahip olan Aydın-Oğullarının, Batı ile ticaret antlaşmalarının ilki, Umur Bey ile Girit Dukası Giovanni Sanudo arasında 1337 yılında yapılmıştır¹⁷. Bu ahidnâme ile Venedikli tüccarlar, ticaret serbestisi ile birlikte, Menteşe Elinde olduğu gibi, arazi sahibi olma hakkını ve bir de kilise inşa etme müsaadesini elde edeceklerdi. Ayrıca bir de konsolos bulundurmaya hak kazanıyorlardı.

Aydın-Oğullarından Hızır Bey'e ait iki ahidnâme bulunmaktadır. Metninde tarih ve âkit devletin adı bulunmayan antlaşmalardan ilki¹⁸ 1346-1347 yıllarında imzalanmıştır. Âkit taraf büyük bir ihtimalle 1346 yılında Sakız'ı ele geçiren Sakız Cenevizlileridir. Maddeleri karşılıklı olarak taahhüt edilen antlaşmaya göre, âkit tarafa serbest ticaret hakkı ile can ve mal güvencesi verilmekte, ele geçen gemilerdeki insanların ve mallarının ve zararların tazmini garanti edilmektedir. Ayrıca Hızır Bey, karşı taraftan yıllık vergi alacak ve herhangi bir saldırı karşısında da yardım gönderecektir.

Hızır Bey-Ceneviz ittifakı, daha sonra, 1351 yılında Ceneviz-Venedik savaşı patlak verdiği zaman da devam etmiştir¹⁹.

Hızır Bey, kardeşi Umur Bey'in şehit düşmesinden sonra, Ağustos 1348'de, Papalık, Venedik, Kıbrıs ve Rodos gemilerinden oluşan Haçlı ittifakı ile çok ağır şartlarda bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Türk gemilerinin silahsızlandırılarak geriye çekilmesi, Haçlı ittifakının gümrük vergilerinden muaf tutulması gibi hükümleri içeren antlaşma maddelerinin pek yerine getirilmediği P. Lemerle tarafından da belirtilmiştir²⁰. Ahidnâmede ayrıca, Venediklilere, Umur Bey tarafından da kabul edilmiş olan, bir kilise inşa etme ve Konsolos bulundurma imtiyazları yenilenmekteydi. Bu tarihten itibaren Venediklilerin Ayasuluğ'da bir konsolos bulundurdukları Heyd'in belirttiği gibi diğer kaynaklar

¹⁷ E. Zachariadou, aynı makale, s. 236.

¹⁸ Metni Sp. Lampros'dan sonra (Neos Ellinonimion, 15 (1921) 357-366) yorumlayarak yayımlayan E. Zachariadou, *Μία Έλληνογλώσση συνθήκη του Ηήδερ 'Αϊδινόγλου*, BZ 55 (1962) 254-265. Antlaşmanın ikinci indiksyonda yani, 1346-1347 yıllarında yapılmış olduğunu kanıtladıktan başka, Rodos Şövalyeleri ya da Sakız Cenevizlileri ile imzalanmış olabileceğini ileri sürmüştür. Antlaşmanın Sakız Cenevizlileri ile imzalanmış olabileceği ihtimali bizce daha fazladır. Bk. M. Delilbaşı, *Türk Hükümdarlarına ait Yunanca Ahidnâmeler ve Nâmeler (Basılmamış Doçentlik Tezi)*.

¹⁹ Thiriet, aynı makale, s. 218.

²⁰ P. Lemerle, *L'Emirat d'Aydın, Byzance et l'Occident Recherches sur "La Geste d'Umur Pacha"*, Paris, 1957. s. 234-235.

tarafından da doğrulanmaktadır²¹. Ayrıca, bir Türkle Hıristiyan arasında görülecek davanın, ilk defa bu antlaşma ile hükme bağlanmış olduğunu görmekteyiz. Dava, bir konsolos ve bir Türk yetkili tarafından, ya da sadece konsolos tarafından incelenecek ve verilecek karar, Türk Beyi tarafından onaylanacaktı. Borçlular ve kölelerle ilgili maddelerde bir değişiklik olmayıp, sadece bir kölenin fiyatı 15 florine çıkmıştır²².

1351'de Ceneviz-Venedik savaşı patlak verdiğinde, Hızır Bey, daha önce Ceneviz ile yapmış olduğu antlaşma nedeniyle Cenevizlileri desteklemiş ve limanlarına serbestce girip çıkma iznini vermiştir. 1351 yılında Venedik ile başlayan görüşmeler, 1353 yılında sonuçlandığından Girit ile uzun zamandır kesilmiş olan ticari ilişkiler yeniden başlamıştı²³. Venedik ile iyi münasebet kurulmasına rağmen, Aydın Emirleri Venedik paralarını takliden para basturmaya ve korsanlık faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bunun üzerine, 1 Ekim 1371 yılında Aydın Emiri İsa Bey tarafından, eski imtiyazları yenileyen bir ahidnâme verilmiştir²⁴.

Anadolu Selçukluları ve Beylikleri döneminde verilen ahidnâmelerin çoğu mütekebbiliyet esasına göre düzenlenmiştir. Bu nedenle, Türk tebaası olan tüccarların da, başta Kıbrıs, Girit, Sakız adaları olmak üzere Venedik ve Ceneviz'e ait olan ülkelerde ticaret yaptıkları ortaya çıkmaktadır. Konsolos bulundurma imtiyazının sadece âkit devletlere tanınmış olmasından Türk tebaası olan tüccarların bu yerlerde yerleşip koloniler kurmamış oldukları da anlaşılmaktadır.

Aydın ve Menteşe Beyleri tarafından Batılı tüccarlara tanınan imtiyazlar, bu bölgenin 1389/1390'da Sultan I. Bayezid tarafından fethinden sonra, Osmanlılar tarafından da tanınmıştır. Sultan Bayezid, 21 Mart 1390 tarihli bir ahidnâme ile Venediklilerin Venedik, Girit, Ağrıboz, Modon ve Koron'dan Osmanlı topraklarına hiç çekinmeden gelebileceklerini ve ticaret yapabileceklerini garanti ediyordu²⁵.

Cenevizliler ise, Orhan Gazi'den itibaren ticari imtiyazlar almışlardır. I. Murat tarafından 1387'de kabul edilen ve aynen onaylanan bu antlaşma

²¹ Heyd, aynı eser, C.I, s. 606.

²² Antlaşma metni için Bk. Mas Latrie, Commerce et Expéditions Militaires de la France et de Venise, 1879, Paris, s. 112-120;

²³ E. Zachariadou, Sept traités, s. 237.

²⁴ Martin-Thomas, Dipl. Ven. Levan. II, s. 161.

²⁵ Antlaşma metni; Martin-Thomas, Dip. Ven. Levan. II, s. 222-223; Ayrıca, Orta Çağda Venedik'in Doğu siyaseti için Bk. Max Silberschmidt, Venedik Menbalarına Nazaran Türk İmparatorluğunun Zuhuru Zamanında Şark Meselesi, Çev. Köprülüzade Ahmet Cemal, İstanbul, 1930, s. 56-65.

ile, Cenevizli tüccarlar, Osmanlı ülkesinde gümrük resmi ödeyerek serbestce oturma ve ticaret yapma müsaadesi kazanıyorlar, hububat fiyatlarında diğer tüccarlara tanınmış olan indirim Cenevizlilere de tanınıyordu. Bunun karşılığında Osmanlı tüccarlarının Beyoğlu (Pera)'na serbestce girip çıkmaları güvence altına alınıyordu²⁶.

Fetret devrinde şehzadeler arasındaki mücadele sırasında, Süleyman Çelebi'nin 1403 yılında, Bizans İmparatoru, Rodos Şövalyeleri, Venedik, Cenova ve Sırp Despotu ile imzaladığı bir antlaşmayla Hıristiyanlara geniş imtiyazlar tanınmıştır²⁷. Venedik Cumhuriyetinin ise, 1406 yılında, Süleyman Çelebi ile ayrı bir ticaret antlaşması imzaladığı, Musa Çelebi'nin bu antlaşmayı teyit eden 1411 tarihli ahidnâmesinden²⁸ anlaşılmaktadır. Bu ahidnâme ile, Venedikli tüccarlara, serbest ticaret güvencesinden başka, kaçak borçlu ve kölelerin karşılıklı olarak geri verilmesi de taahhüt ediliyordu. Venediklilere verilen bu imtiyazlar, diğer Osmanlı Sultanları tarafından da yenilenmiştir. Antlaşma hükümlerinin karşılıklı olarak taahhüt edilmiş olduğu, I. Mehmed'in 1419 tarihinde vermiş olduğu ahidnâmede belirtilmiştir²⁹. Ortaçağ'da bu ahidnâmeden sonra yapılan antlaşmalarda mütekebbiliyet esasına göre tanzim edilmişlerdir. Venediklilere verilmiş olan imtiyazlar, Sultan II. Murad tarafından 4 Eylül 1430'da; Sultan II. Mehmed tarafından da 23 Şubat 1446'da verilmiş olan birer ahidname ile yenilenmiştir³⁰.

Bu dönem ahidnâmelerinde, daha çok Boğazlardan geçiş müsaadesi ile özellikle Türkiye'den buğday ihracının önem kazandığı görülmektedir. Tüccarlara tanınan imtiyazlar olarak ticaret serbestisi güvencesi, suçlular için bireysel sorumluluk, çalınan mülk ve eşyaların geri verilmesi ile zararların tazmini taahhüt edilmektedir. Kaçak tutsaklarla ilgili hükümlerde de bunların geri verilmesi istenmekte, ancak sığındıkları ülkede din değiştirdikleri takdirde kalabilecekleri belirtilmektedir. Anadolu Selçukluları ve Beylikleri dönemindeki ahidnâmelerdeki, tüccarlara tanınan geniş hak

²⁶ H. İnalçık, İmtiyazat, EI; İ.H. Uzunçarlışı, Osmanlı Tarihi, Ankara, 1961. I, s. 232.

²⁷ Antlaşma metni için Bk. G.T. Dennis, 1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması, Çev. M. Delilbaşı, D.T.C. Fak. Derg. XXIX/1-4 (1971-1978) 153, 166.

²⁸ Martin Thomas, Dip. Ven. Levan. II, s. 302-304.

²⁹ Martin-Thomas, Dipl. Ven. Levan. II, s. 318-319; Ayrıca Bk. Ş. Turan, Venedik'te Türk Ticaret Merkezi, Belleten XXXII/126 (1968) 249.

³⁰ II. Murad'ın ahidnâmesi, Martin-Thomas, aynı eser, II, s. 343-345'de yayınlanmıştır. II. Mehmed'in ahidnâmesi için Bk. Babinger-Dölger, Mehmed's II. frühester Staatsvertrag (1446), OCP XV (1949) 225-258.

ve güvencelerle ilgili hükümlere bu dönem ahidnâmelerinde rastlanmamaktadır.

Böylece, XIII. yüzyıldan başlayarak Fatih'e kadar Batılılara verilen imtiyazları özetlemeye çalıştık. XVI. yüzyıldan itibaren başta Fransa ve İngiltere olmak üzere, diğer yabancı devletler de Osmanlı Sultanlarından ahidnâmeler almışlardır. Önceleri bir imtiyaz olarak verilen bu kapitülasyonlar, sonraları kesin bir şekil alarak İmparatorluk üzerinde yabancı devletlerin siyasal ve ekonomik denetimine yol açmış ve ancak 24 Temmuz 1923'de Lozan Antlaşmasıyla kaldırılmıştır.

Üzerinde durduğumuz Ortaçağ ahidnâmelerinin bir özelliği de, büyük bir kısmının Yunanca yazılmış olmasıdır. Dolayısıyla, Ortaçağ'da Türk Hükümdarlarının Bizans ve Lâtin Devletlerle yaptıkları yazışmalarda Yunanca'yı diplomatik dil olarak kullandıkları anlaşılmaktadır³¹.

³¹ Yunanca'nın Türk Diplomatîğinde kullanımı ve Ortaçağ Ahidnâmeleri için Bk. M. Delilbaşı, Türk Hükümdarlarına ait Yunanca Ahidnâmeler ve Nâmeler (Basılmamış Doçentlik Tezi, 1980)

